

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar

„Krónológia”
A marosvásárhelyi Krón könyvkötő-dinasztia története

ELTE BTK
Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Konzulens:
dr. Bibor Máté János
egyetemi adjunktus

Szerző:
Hanák Gábor

Tartalom

1. Absztrakt.....	3
2. Bevezető	3
3. Marosvásárhely.....	5
3.1. Marosvásárhely a dualizmus korában	5
3.2. Marosvásárhely Trianon után.....	7
4. A könyvkötészet helyzete a 19. század második felétől.....	8
5. Nyomdák Marosvásárhelyen	11
6. A kezdetek Krón Ernő Titusszal.....	13
7. Krón Ernő Ferenc és a műhely felfutása	15
8. Az utolsó Krón: Ernő István.....	20
9. Eddigi kutatások a Krón könyvkötő műhelyről.....	23
10. A műhely sorsa Krón Ernő István halála után	24
11. További esetleges kutatások iránya	26
12. Összefoglaló.....	27
13. Irodalomjegyzék, források	29
13.1. Könyvek, könyvfejezetek	29
13.2. Cikkek, tanulmányok.....	29
13.3. Online források	31
13.4. Értesítők.....	31
13.5. Televízióadások.....	31
13.6. Képek.....	32
14. Melléklet (képek).....	33

1. Absztrakt

Jelen dolgozat egy több mint száznegyven évig működő marosvásárhelyi könyvkötő műhely tagjainak életét mutatja be, elsősorban korabeli sajtóforrások alapján. Az életutak felvezetéseként Marosvásárhely korabeli történetét, a helyi nyomdákat, valamint általános jelleggel a könyvkötészet 19. és 20. századi helyzetét mutatja be, majd időrendi sorrendben a dinasztia három tagjának életét járja végig, kitérve a könyvkötészetén túli vonatkozásokra is, mivel mindhárom Krón Ernő színes életutát járt be, amit átszőtt a 19. és 20. századi magyar és régiós történelem. Ennek okán a korabeli helyi sajtó rendszeres szereplői is voltak a Krónok. A harmadik Krón szerepének jobb feltérképezése kedvéért Marosvásárhelyen történt személyes beszélgetések eredményei is részei a dolgozatnak, valamint a műhely jelenlegi helyzetével kapcsolatos információk is. Az életutak megmutatják azt is, hogy egy ilyen hosszú ideig működő műhely mennyire részévé tud válni egy város szövetének.

2. Bevezető

A magyar ipartörténetnek egy izgalmas, de meglepően kevésbé kutatott témája a 19. és 20. századi könyvkötők, műhelyeik, illetve városuk kultúrtörténetére gyakorolt hatásuk. Persze vannak példák¹ jelentősebb könyvkötőkről írt cikkekre vagy könyvfejezetek részeire (Rozsonдай Marianne többről is ír nagymonográfiájában²), de gyakoribb a csak említésszerű jelzés róluk. Érdekes pedig foglalkozni ezekkel a műhelyekkel, mivel új- és jelenkori művelődéstörténetünk egy olyan szeletét képviselik, amelyik álláspontom szerint nagyobb figyelmet érdemelne. Bár már agépi, iparosodott könyvkötészet időszakáról beszélünk, fontos hangsúlyozni, hogy a korabeli kézműves könyvkötő műhelyek jelentős funkciót láttak el a könyvellátásban, valamint az adott település életében. Arról nem is beszélve, hogy egyes könyvkötők munkássága eléri az iparművészet szintjét. A fent jelzett nagy figyelemnek vonatkoznia kell a határon túli magyarság által lakott területeken működő könyvkötőkre is.

Jelen írásomban egy olyan könyvkötő-családot kívánok bemutatni, amelyik az erdélyi magyarság egyik jelentős városában, Marosvásárhelyen működött több mint száznegyven

¹ Hudi, J. (2009). *Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII-XIX. századi Veszprém megyében*. Gondolat – OSzK

² Rozsonдай, M. (2019). *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, 431–434.

éven keresztül, három generációt felölelve. A Krón név a városban intézménnyé vált a család könyvkötéssel foglalkozó utolsó tagja halálának idejére.³ Ezt annak köszönhettem, hogy a műhely több mint száz éven keresztül ugyanazon a helyen működött, ügyfelei közé sorolhatott állami szerveket és jelentős magánszemélyeket is, valamint tagjai színes életutakat tudhattak magukénak.⁴ Ahogy jeleztem, az írott, összefoglaló jellegű forrás viszonylag kevés és néhol bizonytalan információk vannak benne (főleg a család korai időszakáról), elsősorban a korabeli helyi sajtón keresztül érzékeltethető a család egyes tagjainak életútja. A legifjabb Krón esetében viszont több oral history-nak is tekinthető dokumentumfilm létezik, ezeket is felhasználtam. A forráshiány miatt jelen dolgozat inkább összefoglaló jellegű, a mélyebb ismertetéshez további kutatómunkára van szükség. Ettől függetlenül érdemes ilyen szinten is foglalkozni a Krón családdal. Kitérek majd a műhely Krón Ernő István halála utáni sorsára is, amely ugyan Marosvásárhelyen egy időre véget ért, mert a székelyföldi Kászoni-medencében (Kászonyakabfalván) folytatódik, részben múzeumként, viszont tervben van a műhely visszaköltöztetése Marosvásárhelyre.

A jobb elhelyezhetőség érdekében a dolgozatban röviden kitérek Marosvásárhely történetére is a 19. század második felétől napjainkig, rámutatva, hogy milyen környezetbe érkezett az első Krón, és milyen volt a város az első műhely megnyitásakor, illetve milyen körülmények között tudták fenntartani a műhelyt. Itt kitérek majd külön Bernády György, Marosvásárhely egyik jelentős polgármesterének személyére is, aki a Krónok életére is nagy hatással volt, valamint a nyomdászati helyzetre is. Emellett a könyvkötészet akkori helyzetéről általában is szólok, ezzel megadva a kontextust, hogy miért tudott a műhely elindulni, majd felfutni, végül a város szövetének szerves része lenni.

A dolgozatban a három Krón Ernő megkülönböztetésére a második keresztnévüket is fogom használni, ezzel is megkönnyítve az eligazodást. A napilapok cikkei esetenként nehéz volt megállapítani a gyakran következtetlen évfolyamozást, így az adott lapszám megjelenési éve segít a megtalálásban. Az újságcikkek jelentős része szerző nélküli, ami a rövidhírek esetében ma sem ritka. Az irodalomjegyzékben a sajtócikkek magas száma és a szerzők nehéz vagy nem lehetséges beazonosíthatósága miatt a cikkek és tanulmányok időrendi, míg a többi forrástípust szerző szerinti ábécésorrendben szerepel. A könnyebb olvashatóság érdekében lábjegyzeteket alkalmazok a forrásmegjelölésekhez is. A téma jellege miatt szinte

³ Lázok, K. (2021). Krón Ernő (1924–2021). *e-nepujzag.ro*. <https://www.e-nepujzag.ro/articles/kron-erno-1924-2021> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

⁴ Balázs, I. (2002). Rendhagyó tudósítás egy könyvkötő-dinasztiáról. *Erdélyi Napló*, 12(28), 12.

kizárólag magyar nyelvű forrásanyag áll rendelkezésre⁵, nemzetközi forrásokat az általánosabb részekben használtam fel. A dolgozat tartalmi lezárásának dátuma: 2025. január 6.

A dolgozathoz segítséget nyújtott konzulensem, Bibor Máté, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet adjunktusa. További fontos információkat kaptam Marosvásárhely kulturális életének két fontos szereplőjétől, Lázok Klárától, a Teleki–Bolyai Könyvtár főkönyvtárosától, valamint Markó Béla költőtől, aki a romániai magyar közéletben is fontos szerepet töltött be évtizedeken keresztül és Marosvásárhelyen él. Végül, de nem utolsósorban a családi örökséget tovább vivő Korpos Kamillától, aki Krón Ernő István rokonaként viszi tovább a műhelyt, szintén kaptam információkat, elsősorban a műhely jelenlegi helyzetéről és a jövőbeli elképzelésekről. Amikor elkezdtem először a témával foglalkozni, még úgy tűnt, hogy lezárult a Krón-könyvkötészet története, de mint időközben kiderült, van folytatása. Erről is lesz röviden szó a dolgozatban. Mindannyiuknak hálásan köszönöm a segítséget, a nyitott hozzáállást, illetve a rendelkezésemre bocsátott képanyagot.

3. Marosvásárhely

3.1. Marosvásárhely a dualizmus korában

Mielőtt a könyvkötő műhely történetének részletezésébe belemennék, érdemes megnézni, hogy milyen körülmények fogadták a Marosvásárhelyre költöző Krón Ernő Tituszt. Maga a város 1616-ban lett mezővárosból „szabad kolcsos és királyi várossá” (ekkor változott meg a neve Székelyvásárhelyről Marosvásárhelyre),⁶ a székelyföldi települések közül elsőként, de igazán csak a 19. századra jutott odáig a város a fejlődésben, hogy a nagy erdélyi települések (pl. Kolozsvár vagy Brassó) közelébe kerüljön. Marosvásárhelynek az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején is fontos szerepe volt az erdélyi hadszíntéren,⁷ a város emlékeztetése a mai napig része, hogy Petőfi Sándor innen indult a segesvári csatába. Marosvásárhelynek a szabadságharc leverése utáni megtorlásokban is része

⁵ Ugyan léteznek román nyelvű források is, pl. Cirezanu, R. (2007) *Legătorii Kron, o picătură de istorie în buricul țării*. *Punctul*, 2(2007), 7. Számuk azonban a magyar forrásokhoz képest elenyésző.

⁶ Pál-Antal, S. (2023). Marosvásárhely – a szabad királyi város. In *Újabb szemelvények Erdély történetéből*, (p. 26). Mentor.

⁷ Pál-Antal, S. (2023). Marosvásárhely 1849 elején – ismét magyar fennhatóság alatt. In *Újabb szemelvények Erdély történetéből*, (pp. 189–197). Mentor.

volt, erre emlékeztet mindmáig a székely vértanúk emlékműve a Postaréten, ahol ma is tartják a város március 15-ei rendezvényeit.

Kiemelendő a város történetében Teleki Sámuel személye, aki Erdély kancellárjaként is működött, a városban alapította meg a Teleki Tékát, ami Teleki–Bolyai Könyvtár néven ma is működik. Ezzel a könyves művészetnek is tér nyílt a városban. Ahogy már említettem, az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc fontos a város történeti emlékezete szempontjából. A kiegyezést követő legnagyobb változást a városban az 1876-os közigazgatási reform jelentette, amikor megszüntették a székely székeket, így Marosszéket is. Helyette az újonnan létrejött Maros-Torda vármegye központja lett a város. A város közéletére jellemző volt a változatosság, általában háromévente változott a polgármester személye, az első hosszabb ideig hivatalban lévő városvezető Geréb Béla volt 1890 és 1902 között.⁸ Az igazi felfutást Marosvásárhelynek a 19. század második felében indult, majd az 1910-től fokozott intenzitással végzett infrastrukturális fejlesztések jelentették, amelyek elsősorban Bernády György polgármester nevéhez köthetőek, aki a Krón család életében jelentős szerepet töltött be.⁹

Bernády György 1864. április 14-én született a Szolnok-Doboka vármegyei Bethlenben. Családjával együtt az 1870-es évek végén költözött Marosvásárhelyre. Gyógyszerésznek tanult, de hamar közéleti pályára lépett. 1896-ban megválasztották országgyűlési képviselővé a Szabadelvű Párt jelöltjeként, majd 1902-ben megválasztották Marosvásárhely polgármesterévé, ezt a tisztségét az elkövetkező tíz évben megtartotta. Ebben az időszakban indultak meg a város arculatát ma is meghatározó fejlesztések, ekkor jöttek létre olyan emblemikus intézmények, mint a Kultúrpalota vagy más, a belvárosban található szecessziós épületek. Bernády nagy könyvbarát volt, amelynek egyik legnagyobb haszonélvezője a második Krón, Ernő Ferenc volt, amint erről később még lesz szó. Trianon után Bernády György a (romániai) Országos Magyar Párt egyik vezetője volt, amelynek színeiben 1926-ban a román parlament egyik Maros megyei képviselőjévé választották. Az OMP-ben végzett tevékenysége során a kisebbségbe szorult magyarság érdekében politizált. 1926 és 1929 között ismét polgármesterként dolgozott (az 1920 és 1940 közötti időszakban egyedüli magyarként). 1938. október 22-én hunyt el Marosvásárhelyen, a református temetőben nyugszik. Kultusza ma is fontos a városban, szobra a vár közelében (a Teleki-ház

⁸ Sebestyén, M. (Ed) (2009). *Időtár 2., Marosvásárhely történeti kronológiája 1848–1918*. Mentor Könyvek Kiadó.

⁹ Lásd erre többek között: sz. n. (1932). Marosvásárhely polgársága lelkesen kitart Dr. Bernády György mellett. *A Ma*, 8(2), 1–2.

előtt) helyezkedik el, utca is viseli a nevét, illetve emlékszobát kapott a Kultúrpalotában. (Ez utóbbi jelen dolgozat témája szempontjából fontos lesz.)¹⁰

Az első világháború idején Marosvásárhely a katonák besorozásán túl fontos szerepet vitt a menekültek befogadásában.¹¹ Már 1914-ben érkeztek menekülők az orosz betörés után, de igazán 1916-ban vált menekültközponttá a város. A román támadást követően a különböző székely megyékből (Csík, Háromszék, Udvarhely) kb. 8-10 ezer menekült érkezett a városba. Ebben az időszakban Bernády György menekültügyi kormánybiztosi feladatot is kapott, ilyen minőségében foglalkozott a kérdéssel. A háborús helyzet következtében pl. a Telekiek könyvtárának jelentős részét elvitték Gyömrőre, a kötetek később sértetlenül visszatértek Marosvásárhelyre.¹² A Krón-könyvkötészet ezalatt is működött tovább.

3.2. Marosvásárhely Trianon után

Marosvásárhely Romániához csatolása következtében nagy hangsúlyt fektettek az utcakép átalakítására, elkészült a román ortodox és a görögkatolikus¹³ templom a főtéren, emlékműveket és szobrokat cseréltek le stb. Erre az időszakra esett Bernády György második polgármestersége is, aki 1940-ig a város egyetlen magyar nemzetiségű polgármestere maradt. A román nyelvű lakosság számára fontos polgármester volt Emil Dandea ügyvéd, aki szintén két alkalommal, 1922 és 1926 között (utódja tehát épp Bernády György volt), illetve 1934 és 1937 között. Emlékét az egykori görögkatolikus katedrális előtti téren felállított szobor őrzi. A város a második bécsi döntést követően visszakerült Magyarországhoz, de a második világháború után újra Romániához csatolták. A város látképének és lakosságának újabb nagy változást hozó átalakítása ekkor következett. A kommunista hatalomátvétel után néhány évvel, 1952-ben alkotmányt módosítottak, amelynek során (szovjet „javaslatra”, a nemzetiségi kérdés kezelésére) létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt.¹⁴ Ugyan közigazgatásilag különálló egységnek számított, de tényleges politikai autonómiával a terület nem rendelkezett, inkább kulturális szempontból volt fontos, több magyar nyelvű kulturális intézmény alakult, illetve azok, amelyeket az 1940-es évek végén alapítottak (pl. Székely

¹⁰ Az itt kiállított könyvek egy részét Krón Ernő Ferenc kötötte be.

¹¹ Pál-Antal, S. (2023). Menekültek Marosvásárhelyen 1916-ban. In *Újabb szemelvények Erdély történetéből*, (p. 247). Mentor.

¹² Uo., p. 252.

¹³ Az Angyali üdvözet katedrálisnak nevezett templomot a kommunista hatalomátvétel után az ortodox egyház kapta meg.

¹⁴ A MAT történetéről lásd: Bottoni, S. (2008). *Sztálin a székelyeknél – A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Pro-Print. https://adatbank.ro/html/cim_pdf981.pdf (elérés dátuma: 2024. december 9.)

Színház), tovább tudtak működni. Ebben az időszakban jött létre az *Igaz Szó* című irodalmi folyóirat, a Székely Népi Együttes, illetve az Állami Könyvkiadó helyi kirendeltsége is. A város demográfiai összetételében jelentős változást hozott az Azomures műtrágyát gyártó kombinát megépítése, ahová jelentős számú román nemzetiségű munkás érkezett. Az 1968-as közigazgatási reform keretében megszűnt az 1960-ban Maros–Magyar Autonóm Tartománnyá átalakított (kiüresített) közigazgatási egység, és létrejöttek a mai megyék: Maros, Hargita és Kovászna. Marosvásárhely Maros megye központja lett. A további urbanizáció (új negyed létrehozása) tovább módosított az etnikai-nemzetiségi arányokon, kiegyenlítve a magyar és a román lakosság arányát. A Ceaușescu-éra nacionálkommunista politikája rányomta a városra a bélyegét, párhuzamos közösségeket hozott létre, ami táptalaja volt annak az etnikai konfliktusnak, ami 1990-ben (már Ceaușescu bukása után) a „fekete márciusba” torkollott. A demokratikus Románia időszakában a város a legnagyobb létszámú magyarsággal rendelkező város, egyben az ország tizenhatodik legnagyobb városa, amelynek 2020 óta újra magyar nemzetiségű polgármestere van Soós Zoltán, a Maros Megyei Múzeum egykori igazgatója személyében.¹⁵

4. A könyvkötészet helyzete a 19. század második felétől

Vázlatosan kívánok kitérni a könyvkötészet általános helyzetére, ami azt az időszakot jellemzi, amelyben a három Krón működött. Elsősorban a kezdeti időszakra koncentrálok, mivel az határozta meg a műhely gépi felszereltségét, illetve munkamódszerét is. Ebben Magyarország és Erdély tekintetében nagy különbségek nincsenek. A könyvkötészet mint mesterség ebben az időszakban kezdett átalakulni kézműves szakmából iparivá. Kezdett kialakulni az ún. kiadói kötés. „Kiadói kötésnek azt a kötetet nevezzük, melyet a kiadó kezdeményezésére egy adott kiadáshoz (vagy annak nagyobb részéhez) azonos kivitelben, gépileg állítanak elő” – írja Rozsondai Marianne a könyvkötészetéről szóló nagymonográfiájában.¹⁶ Itt figyelembe kell venni, hogy ez igazából csak az ipari jellegű könyvkészítésre vonatkoztatható, tehát a definícióba érdemes belevenni a magas példányszámot is valamilyen formában. (Kiadók és könyvkötők együttműködése már

¹⁵ Antalfi, I. (2020). Beiktatták Soós Zoltán polgármestert és a tanácsosokat. *e-nepujsag.ro*. <https://e-nepujsag.ro/articles/beiktattak-soos-zoltan-polgarmestert> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

¹⁶ Rozsondai, M. (2019). A könyvkötés iparosodása. In *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig* (p. 431.). Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó.

korábban is létezett, csak az még nem a tömegtermelés elve alapján történt.) Ehhez a változashoz a gyorsajtó feltalálására volt szükség, ami a 19. században következett be, ezzel a könyv előállítás is a tömegtermelés körébe került.¹⁷ Jellemző a korra, hogy a kiadók már bekötött formában hozták forgalomba a könyveket, és a fokozott gépesítés a munkafolyamatok átalakulását is magával hozta.¹⁸ Ez a változás a dolgozat szempontjából azért fontos, mert ezt, a 19. század második felében kialakult gépi világot vette át a Krón könyvkötő műhely is Marosvásárhelyen, és ez maradt használatban közel százhusz éven át.

Ebben az időszakban még nem lehet az automatizálásról olyan szinten beszélni, hogy az az emberi hozzájárulást kiváltsa, de a könyvkötés folyamatának időtartamát jelentősen csökkentette már az akkori gépállomány is. Ez egyúttal magával hozta azt is, hogy egységesebb kivittel lehetett árusítani az adott műveket, ráadásul jóval nagyobb példányszámban. Ez olyan technikai változásokat is jelentett, amik megváltoztatták a munkafolyamatokat is. A könyvtest hajtogatását, fűzését és vágását is géppel végezték, míg a kötéstáblákat külön készítették el. A fűzés már sok esetben dróttal zajlott, a kötéstáblákat pedig gyakran kalikóvászonnal borították. Ezt követően történt a könyvtest betáblázása, de a különálló munkafolyamatok miatt ez jelentősen különbözik a kéziműves könyvkötéstől.¹⁹ Ez a gépi eljárás magas példányszámok esetén gazdaságos, így az időnyereség és a kötés jellege is hozzásegített a példányszámok növeléséhez, illetve az adott művek szélesebb körű megismeréséhez is, ami fontossá teszi a terjesztés kérdését is. Sok esetben a kiadó- és a nyomdavállalat összekapcsolódott (pl. Franklin Nyomda). A gépi kötészetnél is számít az esztétikus megjelenés, ízlésformáló szerepe is van,²⁰ valamint egy jól kinéző könyvespolc még a mai online („zoomos”) világban is fontos reprezentációs eszköz. Könyvkötéseknél a külső megjelenés mellett a tartósság, valamint a kötés minősége is fontos. Ez akár az iparművészeti szintet is elérheti.

A könyvkötészet munkafolyamatainak változása mellett természetesen a gépi felszereltség is elengedhetetlen volt az ipari jellegű könyvkötés végzéséhez. Ebben a német gépgyártás lett úttörő, amelyet megalapozott a szabad iparúzés lehetősége. Itt először Berlin tűnt fel: például 1856-ban egy Probst nevű, Berlinben működő könyvkötő használta először könyvkötési folyamatok elvégzéséhez a gőzgépet. Később a szabad iparúzés szászországi bevezetése (1862) miatt Lipcse vált a könyvkötéshez használt gépgyártás motorjává.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Rozsondai, M. (2019). A könyvkötés iparosodása. In *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig* (p. 434). Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó.

Ekkoriban a vezető cégek és cégvezetők Julius August Hager, Karl Wilhelm Heinrich Sperling, Emil Alexander Enders, Gottfried Gustav Fritzsche, Benedikt Heinrich Fikentscher, valamint a Hübel és Denck voltak.²¹ Versenyelőnyüket a gépesítés és a gőzmeghajtás korai bevezetésével alapozták meg, valamint együttműködtek a kiadókkal. A további hatékonyságnövelés érdekében a különböző cégek egyesültek vagy egymással (pl. Fritzsche-Hager-Sieke), vagy kiadókkal. A gépesítés további szakaszában Karl Krause 1855-ben megépítette az első kerek vágógépet, amely képes volt a könyvet körbevágni.²² (Ezt megelőzően Franciaországban fejlesztették ki az emelő és kerek vágógépek egyszerűbb fajtáit.) 1858-ban Johann August Fomm (aki Krause segédje volt) saját céget alapított. Legfontosabb fejlesztése a duplaemelő gép volt, ami további hatékonyságnövelést eredményezett. A fejlődés további szakaszaiban kifejlesztettek gyorsvágót, hármass vágót és hidraulikus megoldással működő háromkéses automatát is.²³

A vágás technikai fejlődésén túl a hajtogatás gyorsítása és gépesítése is elkerülhetetlenné vált. Az amerikai fejlesztésű hajtogatógépek (az első szabadalom 1849-ben) kétféle rendszert alkalmaztak: a késes, illetve a táskás hajtogatást. Ezek működésével kapcsolatban Fritz Funke a következőt írja: „[k]éses hajtásnál az ívet a gépben egy fémsín (kés) nyomta az ívhajtó hengerek közé. A táskás hajtogatásnál az ívet hengerek hajtják egy torlasztóberendezéshez (táska), ahol két bordás hajtogatóhenger ragadja meg”.²⁴ Szélesebb körű használatára a példányszámok növekedésével került sor. A hajtogatógépek további fejlesztésében Svájcnak és Németországnak lett fontos szerepe, főleg a Brehmer-fivérek cége által, amely piacvezetővé vált (a cég nevéhez fűződik a táskás hajtogatógép kifejlesztése is).²⁵

A fűzés kötészeti munkafolyamata sem maradhatott ki a gépesítési folyamatból, de ez csak az 1870-es évekre valósult meg, amiben ismét úttörő szerepe volt a Brehmer-fivérek cégének. Elsőnek a drótos fűzőgépet fejlesztette ki az Egyesült Államokban Hugo Brehmer, de gyártása Lipcsében kezdődött meg. Ugyancsak a Brehmerek dolgozták ki és építették meg 1884-ben az első használható cérnás fűzőgépet.²⁶ A ragasztott kötéssel történő próbálkozások simára vágott gerincű könyvek esetében nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, erre megoldás csak az 1930-as években találtak (lumbekelés).

A gépesítés végezetül a díszítés és az aranyozás folyamatát sem kerülte el, itt is Karl Krause neve említendő meg, aki az 1850-es években dombornyomó prést alkotott meg. Ezt

²¹ Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris, 413.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo., 414.

²⁵ Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris, 414.

²⁶ Uo.

használta a könyvek aranyozásához is. Alapfeltétel volt a használatához, hogy a könyvtest és a fedél gyártása elváljon egymástól, ami be is következett.²⁷ A táblakészítő gép amerikai találmány, de elterjedt a német könyvkötészetekben is. A két különálló egység, a könyvtest és a tábla összekapcsolása a könyvbeakasztó gép segítségével történik, alapját az 1890 óta használt enyvezőgép adta.²⁸

Művészeti szempontból különösen fontos a szecesszió (németül Jugendstil) megjelenése. Ez a Krón-könyvkötészet szempontjából is jelentős, mivel a Bernády György által vezetett Marosvásárhely látképét is – mind a mai napig – a 20. század elején épült szecessziós épületek határozzák meg, a stílus pedig a könyvművészetben is nyomott hagyott. A szecesszió könyvművészetre tett jelentős hatása az, hogy a kötésnek utalnia kell a könyv tartalmára, tehát túllépett a dekorativitás kizárólagosságán.²⁹ Ezt az elvet a legifjabb Krón (Ernö István) is követte, ahogy ezt a román közszolgálati televíziónak adott interjújában kifejtette, tehát Marosvásárhelyen az elv a 21. század elején is érvényben volt.³⁰ Ez azt is jelentette, hogy a könyvkötőnek foglalkoznia kellett a bekötendő könyv tartalmával is (legalább a cím és a tartalomjegyzék szintjén). A 19. század második, illetve a 20. század első felében a kötés művészetének fontos szereplője volt Paul Adam és Paul Kersten. Ugyan alapvetően az egyszerűség, az anyaghűség és a kézművestechnikai alaposság elvei képviselték olyan könyvkötők, mint a weimari Otto Dorfner (1895–1955) vagy a lipcsei, később hamburgi Ignaz Wiemeler (1895–1952), egyéni különbségek természetesen voltak.³¹ Mivel a Krón-könyvkötészet, főleg Krón Ernő Ferenc (tehát a második Krón) németországi gépvásárlásainak köszönhetően elsősorban a német módszereket ismerte, valamint a szecesszió időszakában emelkedett fel a műhely, fontos ezen alapok ismertetése a bővebb kontextus megértéséhez.

5. Nyomdák Marosvásárhelyen

Nem lehet úgy a 19. és a 20. századi könyvkötéstörténetről beszélni, hogy ne legyen említés a nyomdai környezetről, ami az adott műhelyt körülvette. Így röviden áttekintem, hogy milyen volt a nyomdászat általában a 19. század második, illetve a 20. század első

²⁷ Rozsondai, M. (2019). *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, 434.

²⁸ Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris, 413.

²⁹ Uo.

³⁰ *Román közszolgálati televízió magyar adása*, 2016. április 5. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=PKqMZjryHXU> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

³¹ Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris, 413.

felében, ezt követően pedig röviden ismertetem, hogy milyen nyomdák működtek Marosvásárhelyen ebben az időszakban, és ezek milyen hatással bírtak a városra.

A 19. században több párhuzamos folyamat befolyásolta a könyvnyomtatás. Egyrészt a napóleoni háborúkat követően erősödött a cenzúra a könyvpiarban, másrészt viszont a felvilágosodás hatására megemelkedett az igény a könyvekre, lapokra, folyóiratokra, illetve a technikai fejlődés is fokozódott.³² Az egyik ilyen fejlesztés a gyorssajtó kifejlesztése, illetve a társadalmi hatásokra válaszul kialakultak a nyomdai és kiadói vállalatok.³³ A technikai újítások hatással voltak a nyomdában dolgozó személyzetre is: a szedőgépek megjelenése például a kézi szedők mellett a gépi szedők munkába állását is eredményezte, míg a gyorssajtó esetében a szakosodott nyomdászok előretörését hozta a betanított munkások mellé.

A technikai fejlődés és az olvasói igények megalapozták a szakosodott üzemeknek, amelyet a nyomdák beszállítóivá váltak. A szakosodás a nyomdailag előállított termékeken is megjelent: a könyvnyomtatáson túl megjelentek a reklámok, úrlapok, képnymatok stb. előállítását végző nyomdák is.³⁴ Az újságok és folyóiratok nyomtatása önállósodott a leginkább ebben az időben, számos napilap és folyóirat kezdett megjelenni Európa-szerte és az 1890-es években Marosvásárhelynek is több lapja volt (pl. a *Maros-Vidék* vagy a *Közérdek*)³⁵.

A város első nyomdája viszonylag későn, a 18. század második felében (1785-ben) kezdte meg működését Kaprontzai Nyerges Ádám vezetésével.³⁶ Ez a nyomda ugyan csak egy évtizedet működött (Kaprontzai fiatalon meghalt, két másik nyomdász vitte tovább a műhelyt), de az alapító jelentős betűkészletet hagyott maga után, amit a Református Kollégium égisze alatt működő nyomda használt tovább, így a Marosvásárhelyen megjelent könyveknek egy jelentősebb része ezzel a betűkészlettel jelent meg egészen 1839-ig.³⁷ A megújított betűkészletnek a Kaprontzai-féle készlet volt az alapja, tehát az alapformák hosszú ideig részei voltak Marosvásárhely könyvkultúrájának. A 19. században a Református Kollégium nyomdája maradt a legfontosabb nyomda a városban, egészen 1913-ig működött. A korra jellemzően sok nyomdai próbálkozás volt, de a legtöbb esetben csak tíz-húsz évet

³² Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris, 232.

³³ Uo.

³⁴ Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris, 233.

³⁵ Lásd a forrásjegyzékben található cikkeket példaként.

³⁶ V. Ecsedy, J. (2021). *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1830.*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, 297.

³⁷ V. Ecsedy, J. (2021). *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1830.*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, 299.

működtek (pl. a római katolikus leányiskola nyomdája 1872 és 1890 között vagy Imreh Sándor nyomdája 1846 és 1869 között). A jelen dolgozat szempontjából vizsgált időszakban (tehát 1880-tól) a Református Kollégium nyomdája mellett többek között a Hirsch-nyomda (ami ugyan csak rövid ideig működött, de a város látképe szempontjából ma is fontos), Nagy Samu nyomdája és a városi házinyomda számított jelentősnek.³⁸ (Nagy Samu amúgy Krón Ernő Ferenc életében is fontos szereplő volt.) Az Országos Széchényi Könyvtár Typographia adatbázisa az 1875 és 1944 közötti időszakban huszonnyolc különböző nyomdát különböztet meg Marosvásárhelyen.³⁹ Igaz, ezeknél átfedések is találhatóak, pl. Imreh Sándor nyomdáját és Benkő Lászlóét külön veszik, holott Benkő vette át, ha nem is közvetlenül, Imreh nyomdáját.⁴⁰ A szám mégis jó indikátor a város és a könyvkiadás fejlődésével kapcsolatban.

6. A kezdetek Krón Ernő Titusszal

A kontextus ismertetése után nézzük meg magának a Krón családnak a történetét! A Krón család a Sáros vármegyei szabad királyi városból, Bártfáról (a mai szlovákiai Bardejovból) származik. Itt született a könyvkötőműhelyt alapító Krón Ernő Titusz is 1854-ben. A három Krón közül róla tudunk a legkevesebbet, a megjelent források is elnagyoltan írnak róla. Ez magyarázható azzal is, hogy 1900-ban, mindössze negyvenhat évesen halt meg. Édesapja uradalmi ügyintéző volt és népes családot tudhatott magáénak, mivel tizenöt gyermeke volt. Ebből Ernő Titusz volt az egyetlen, aki a könyvkötőszéket választotta hivatásul. A mesterséget Debrecenben Dávidházy Imrénél és Kolozsváron tanulta ki, majd 1880-ra az egyre jelentősebbé váló Marosvásárhelyre költözött, ahol megismerkedett feleségével is. Későbbi cikkek erre az évre helyezik a műhely megalapítását, de a *Maros-Vidék* című lap 1882. április 27-i számában hirdetést jelentett meg Krón T. Ernő néven a könyvkötészet megnyitásáról a Sáros utcában.⁴¹ (Véletlen egybeesés, de mégis különleges, hogy a Sáros vármegyéből származó család épp a Sáros utcában nyitott műhelyt.) Így lehet, hogy az alapítás inkább 1882-re tehető. A hirdetésben Ernő Titusz a következő módon jellemzi műhelyét, „ajánlom magamat” jelleggel: „[...] hol is minden e szakba vágó munkát rendes, izlésteljés és a mondott időre a legjutányosabban elkészíték.

³⁸ Kis, K. B. (2018). Székelyföld dualizmus kori nyomdái (1867–1918). *Magyar Grafika*, 62(2), 64–67.

³⁹ Közvetlen linkelésre nincs lehetőség, a <http://typographia.oszk.hu> honlapon keresztül a kereső helyre vonatkozó mezőjébe Marosvásárhely beírásakor jött ki e szám

⁴⁰ Kis, K. B. (2018). Székelyföld dualizmus kori nyomdái (1867–1918). *Magyar Grafika*, 62(2), 64.

⁴¹ Krón, E. T. (1882). Hirdetés. *Maros-Vidék*, 12(17), 67.

Előre is biztosítom a n.[agy] é.[rdemű] közönséget, miszerint főtörekvésem oda irányzandom, hogy teljes meglegedését mihamarább kiérdemeljem. Megjegyzem még azt is, hogy a lehető legjutányosabban s a mellett izlésteljesen állítom elő könyvkötési munkáimat.”⁴² Az alapítás pontos évének kiderítése további levéltári kutatásokat igényel, de többféle hipotézis is felállítható az alapítás évére vonatkozóan:

- 1. valóban alapított már 1880-ban műhelyt, amit bezárt vagy átköltöztetett és újraindított 1882-ben.
- 2. nem pontos az évszám és szájhagyomány útján maradt meg az 1880.
- 3. esetleg csak reklámfogás volt a műhely ügyfélkörének növelésére a megnyitás jelzése.

1880-ban egy Krón Ernő neve megjelent a kolozsvári *Magyar Polgár* január 23-i számában, mint a Nemzeti Szállodába megérkező idegen kereskedő, Berlinből.⁴³ Nem lehet megállapítani jelen állás szerint, hogy Krón Ernő Titusz volt-e esetleg a kereskedő, aki megszállt Kolozsvárra, lehetséges, hogy éppen Marosvásárhely felé tartva.

1882-ben a fentebb idézett hirdetésen túl még egyszer szerepel Ernő Titusz a *Maros-Vidék* című lapban, még hozzá a megnyitást megelőzően, a március 23-án megjelent lapszámban, mint a helyi fillérestélyen fellépő személy („szaval Kron Ernő úr”).⁴⁴ Amennyiben tényleg Krón Ernő Tituszról van itt szó, akkor ez magyarázhatja gyereke és – közvetve – unokája művészet iránti vonzódását. Munkásságáról alapvetően kevés forrás maradt meg, ilyen például a Marosvásárhelyen először 1889-ben megjelent *Közérdek* című hetilap, amely szeptember 8-i számában számol be a címlapon egy iparművészeti kiállításról, amelyen Krón is részt vett. A lap a következőképpen kommentálta kiállított munkáját: „[m]éltán feltűnhetett, hogy könyvkötőink közül egyedül Krón Ernő jelent meg a kiállításon néhány darabbal, melyeket jó közepes munkáknak jelezhetünk.”⁴⁵ Sajnos a lapban nem jelent meg képanyag a kiállításról, de látható, hogy a kiállítás recenzora nem volt maradéktalanul elégedett Krón munkáival. A cikk szerző megnevezése nélkül jelent meg, a lap felelős szerkesztője Pálffy Mihály marosvásárhelyi ügyvéd volt.

Krón Ernő Tituszról még egyszer beszámolt a *Közérdek*, amikor az 1889. október 27-i számban Szentgyörgyi Dénes városi főjegyző hírt adott arról, hogy „a Szegény tanulókat segélyező egyesület részére ez évben adakozni szíveskedtek a következők, kik jótékonyágukért fogadják az egyesület hálás köszönetét.” A hirdetmény tanúsága szerint Krón Ernő (akit a korabeli sajtó időnként Kronnak írt) harminc koronával segítette az

⁴² Uo.

⁴³ sz. n. (1880). Idegenek névsora. *Magyar Polgár*, 14(18), 3.

⁴⁴ sz. n. (1882). Hirrovat. *Maros-Vidék*, 12(12), 47.

⁴⁵ Gyöngyösi (1889). Iparkiállításunk. *Közérdek*, 1(10), 1.

egyesületet,⁴⁶ ami megfelelt a kor polgári attitűdjének. A sajtóban 1896-ban kerül be újra, amikor a *Székely Hírlap* hasábjain a királyi táblai értesítő rovatban szerepel, hogy súlyos testi sértés vádjával „bűnfenyítő” eljárás indult Hatfaludy István bíró bejelentése által 1909-es ügyszámon,⁴⁷ amelyben helybenhagyó ítélet született.⁴⁸ A *Székely Hírlap* vonatkozó cikkeiből nem derül ki, hogy mi lehetett az ok, de a halálhírét közlő *Székely Lapok* 1900. március 26-i számában utalás található az esetre, illetve arra is, hogy mentális problémái voltak élete végén.⁴⁹ Itt említés szintjén szerepel, hogy késsel megsebesített egy Kathonainé nevű nőt („egy örült pillanatában”) és az, hogy az ügy akkor elaludt. Az örülséghez még a továbbiakat is közölte a lap: „[a] mezőkön járkálva összegyűjtögette a száraz kórókat és szőlőjébe elültette, hogy neki is legyen kukoriczája.”⁵⁰ Ez viszont láthatóan nem akadályozta meg abban, hogy 1898-ban megválasszák a marosvásárhelyi első erdélyrészi katonai hadastyán egyeslet egyik ellenőrévé.⁵¹ Mint látható, számos kérdőjel van a műhelyalapító életével kapcsolatban, de az, hogy jótékony céllal adományozott, illetve más módon is részt vett a marosvásárhelyi társadalmi életben (amelynek úgy tűnik, hogy egy ideig megbecsült tagja volt), valamint a tény, hogy ennyi ideig tudott működni a műhely az ő halála után is, mutatja, hogy munkái az ügyfelei megelégedésére szolgáltak, és igényt tartottak az utód szolgálataira.

7. Krón Ernő Ferenc és a műhely felfutása

Mivel a legidősebb Krón a fentiekben jelzett egészségügyi problémákkal küzdött, fia, az 1884-ben született Ernő Ferenc elég fiatalon kapcsolódott be a műhely munkájába, apja ki is vette negyedikes gimnazista korában az iskolából. Tanulóéveit Ernő Ferenc Kolozsváron és Esztergomban végezte, majd apja halála után átvette a műhelyt. Ekkor mindössze tizenhat éves volt.

Nevéhez fűződik a műhely 1905-ös átköltöztetése a Sáros utca (később Eötvös utca, majd Strada Târgului, azaz Vásár utca⁵²) 7. szám alá, később, vélhetően átszámozás után már a Sáros utca 8. számú házról beszélünk. 1906-ban, apjához hasonlóan, hirdetést jelentetett meg (csak ő a *Szabadság* című lapban). A hirdetésben magában az szerepel, hogy a cég

⁴⁶ Szentgyörgyi, D. (1889). Sz. T. S. E. Közérdek, 1(17), 2.

⁴⁷ sz. n. (1896). Királyi táblai értesítő. *Székely Hírlap*, 1(90), 4.

⁴⁸ sz. n. (1896). Királyi táblai értesítő. *Székely Hírlap*, 1(92), 4.

⁴⁹ sz. n. (1900). Éhen halt. *Székely Lapok*, 30(48), 3.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ sz. n. (1898). Hírek. *Székely Lapok*, 27(11), 3.

⁵² A városban az utcát a lakosság magyar része ma is Sáros utcának hívja.

„alapított 1880-ban”.⁵³ Ez tovább bonyolítja az alapítás évének kérdését. A műhely 1909-es gépesítése is hozzá köthető, amelyet Németországban, illetve Csehországban gyártott (és a többek között a Dessauer és Márkus által forgalmazott⁵⁴) gépek megvásárlásával valósított meg. Az egyik gépet a bécsi Josef Anger & Söhne gyártotta le és a Krón-könyvkötészet használatában volt annak teljes későbbi működési idejében.⁵⁵ A gépek közül több (pl. kerekcsapós vágógép, satu) a műhely további fennállása alatt is használatban maradt.

Emellett Ernő Ferenc az apja által már megkezdett megrendeléseket folytatta, illetve állami megbízásokat is vállalt. Bizonyíték erre a Maros-Torda Vármegyei Hivatalos Lapban 1909. január 14-én megjelent alispáni előterjesztés, amelyben a Krón Ernővel a vármegyei központi hivatalnál előforduló könyvkötői munkákra adott, 1906 óta meglévő megbízás 1911-ig történő meghosszabbításának tudomásul vételét kéri a törvényhatósági bizottságtól.⁵⁶ („Az 1905. évben a vármegye akkori alispánjának a törvényhatóság nevében 1906. évi január 1-től kezdődőleg három évre [...] Krón Ernő könyvkötővel a központi hivatalnál előforduló könyvkötői munkák teljesítése tárgyában kötött szerződések folyó évi december 31-én lejárnak, ennél fogva a 83000—907. B. M. számú közszállítási szabályrendelet rendelkezései alapján a 8.§. utasításainak szem előtt tartása mellett ezen szállítások, illetve munkálatok teljesítésére ajánlati felhívást bocsátottam ki, amelynek eredményéhez képest az 1909. évi január 1-től 1911. évi december 31-ig terjedő három évre a vármegye központi hivatala részére [...] a központi hivatalnál előforduló könyvkötői munkák teljesítésére Krón Ernő marosvásárhelyi könyvkötővel mint a kibocsátott ajánlati felhívásra legkedvezőbb ajánlatot tevővel a szerződést megkötöttem.”)⁵⁷

1910-ben Ernő Ferenc ismét a *Napló* hasábjain hirdette magát, de a négy évvel korábbival ellentétben itt már nem írt alapítási dátumot, ehelyett saját maga által elért eredményekkel próbálta bővíteni ügyfélkörét („Állami és megyei hivatalok, pénzügyi intézetek és tanodák hivatalos könyvkötője”. „Dicsérő oklevél és számos elismerő levél”).⁵⁸ Emellett Marosvásárhely város, valamint a település néhány jelentős személye is igénybe vette Krón szolgáltatásait, ilyen volt pl. a bibliofil művelődéstörténész Teleki Domokos vagy Bernády

⁵³ Krón, E. F. (1906). Hirdetés. *Szabadság*, 2(7), 4.

⁵⁴ Kárpát Expressz, MTVA, 2019. január 27. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=Yz85SBPZ3D4> [elérés dátuma: 2022. május 15.]

⁵⁵ Egyszer. *Vészi TV*, 2017. január 18. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=TFIZU35L3S8> [elérés dátuma: 2023. március 16.]

⁵⁶ Maros-Torda Vármegye (1909). Közgyűlési jegyzőkönyv kivonata. *Maros-Torda Vármegyei Hivatalos Lap*, 10(2), 23.

⁵⁷ Maros-Torda Vármegye (1909). Közgyűlési jegyzőkönyv kivonata. *Maros-Torda Vármegyei Hivatalos Lap*, 10(2), 23.

⁵⁸ Krón, E. F. (1910). Hirdetés. *Napló*, 1(1), 4.

György polgármester is.⁵⁹ Teleki chagrin-bőrös kötéseket preferált, míg Bernády egy cikk tanúsága szerint „könyvtára minden egyes darabját piros-fekete bőrbe kötötte”.⁶⁰ Ernő Ferenc ügyfelei közé tartozott a nagyszebeni Bruckenthal Múzeum is.

Bernádynak szoros kapcsolata alakult ki Krónnal, ami többek között abban is manifesztálódott, hogy a polgármester/képviselő Krónra bízta a város számára készülő díszkötések előállítását, valamint az 1930-as helyhatósági választáson Krón Bernády listáján indult.⁶¹ Bernádyhoz való közelségét jelzi az *A Ma* 1932. január 6-án megjelent számának címlapján közölt tudósítás, amely szerint a városi polgárság Bernády elé járult, és támogatásáról biztosította őt. A tudósítás Krónra vonatkozó része így szól: „[a] polgárság nevében Krón Ernő üdvözölte dr. Bernády Györgyöt, szép szavakban mondta el, hogy ez a romlás szélén álló polgárság, amelynek kezéből kiesett a munkaszerszám, még mindig az iparosságért egykor annyit tett dr. Bernády Györgyöt tartja vezérének, még mindig abban bíznak, hogy ha megint módja lesz Bernádynak tenni, nem feledkezik meg Marosvásárhely iparos polgáraitól [...]”.⁶² Ugyanebben az évben a Bernády-féle Magyar Polgári és Demokrata Blokk jelöltje volt a városi ideiglenes („interimár”) bizottságába, de oda végül a rivális Országos Magyar Párt jelöltjei jutottak be. Ernő Ferenc társadalmi szerepvállalására további bizonyítékok is vannak: 1910-ben a helyi esküdtszék áprilisi ülészakára rendes esküdtté sorsolták,⁶³ 1911-ben pedig a marosvásárhelyi Iparosok és Iparos-ifjak Köre egyik ellenőrévé választották.⁶⁴ A Református Kollégium 1932/1933-as iskolai értesítője alapján könyvkötést tanított a második osztályos tanulóknak heti egy órában.⁶⁵ Az általa kötött könyvek egy része megtalálható a marosvásárhelyi Kultúrpalota Bernády- emlékszobájában.

Mivel a díszkötések elkészítése költséges feladat volt, költségei fedezésére Krón 1927-ben megszerezte a *Lőcsei Székely Naptár* kiadói jogát Lőrinczi József özvegyétől. A kalendárium kiszolgált az alsóbb osztályok naptári igényeit, valamint hasznos jótanácsokkal is ellátta olvasóit. A naptár elérését növelendő, 1929-ben kiállítóként vett részt az ipari karácsonyi vásáron, erről a *Székely Napló* tudósított.⁶⁶ Népszerűségére bizonyíték, hogy 1948-ra tízezres példányszámban adta el a kalendáriumot, illetve az is, hogy plágiumpert

⁵⁹ Marosi, I. (1984). Egy régi mesterség dicsérete. *A Hét*, 15(40), 4.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Sebestyén, M. (Ed) (2011). *Időtár 3. Marosvásárhely történeti kronológiája 1919–1944*. Mentor Könyvek Kiadó p. 251.

⁶² sz. n. (1932). Marosvásárhely polgársága lelkesen kitart Dr. Bernády György mellett. *A Ma*, 8(2), 1–2.

⁶³ sz. n. (1910). Kik lettek esküdtek? *Székely Lapok*, 40(39), 3.

⁶⁴ sz. n. (1911). Mi ujság. *Székely Napló*, 41(145), 2.

⁶⁵ 1932/33-as iskolai értesítő, Marosvásárhelyi Református Kollégium, 52. old.

⁶⁶ sz. n. (1929). Bizakodó, igen meleg érdeklődés mellett nyílt meg a múzeumban az iparkarácsonyi vásár. *Székely Napló*, 59(146), 4.

indított 1937-ben Nagy Samu ellen, akinél korábban nyomtatta a kalendáriumot, mivel az – együttműködésük végét követően – „Legújabb Képes Székely Naptár” néven kiadott egy saját kalendáriumot.⁶⁷ A pert – amelyet Krón végül elveszített – a korabeli sajtó végig figyelemmel kísérte, de ez a Krón-féle Székely Naptár népszerűségének nem ártott. A kalendárium ebben az időszakban már „Régi és valódi lőcsei féle Székely Naptár” néven jelent meg.⁶⁸ A Székely Naptár mellett Ernő Ferenc más naptárak kiadásával is foglalkozott, egy 1929-ben megjelent bibliográfiában három különböző naptárról is van említés, ezek: az *Erdélyi közhasznú székely naptár*, a *Régi és valódi Szentistváni Péter András-féle székely naptár*⁶⁹, illetve a már említett *Régi és valódi Lőcsei-Lőrinczi-féle székely naptár*.⁷⁰ Mindegyiknél az szerepel, hogy szerkeszti és kiadja: Krón Ernő, illetve az első kettőnél a marosvásárhelyi Apollo Nyomda, míg a harmadiknál a már szintén említett Nagy Samu könyvnyomdája volt a nyomda. Ernő Ferencnek jogi ügye a Székely Naptár miatt korábban is volt: 1934-ben pert indítottak ellene izgatás vádjával (és elkobozták a vásárra kerülő példányokat) egy, a naptárban megjelentetett vers miatt, amelyből nem lett ügy, mert egy akkor hatályban lévő amnesztia törvényt alkalmazott a bíró.⁷¹ Egy évre rá egy klisé miatt került gondba Krón Ernő, amit Ambrózy Zoltánnak, a *Flekken* című satirikus lap szerkesztőjének adott. A román Szigurancia (Siguranța, az akkori titkosrendőrség) szerint azon a kliséen a régi Magyarország térképe látható, ami felveti a lázítás vádját, végül kihallgatásokat követően nem lett tovább folytatása az ügynek.⁷² Érdekes viszont, ahogy maga a lap kommentálta az esetet, természetesen a korhangulatnak megfelelően: „[h]isszük, hogy itt kellő értékére szállítják le az egész esetet és nem akarnak erőnek erejével mártírokat csinálni egyszerű emberekből, akik erre nem is törekedtek.”⁷³

Krón Ernő Ferenc városbeli népszerűségét segítette műkedvelő színészi és komikus tevékenysége is, amit 1902 óta végzett. A városi színház több darabjában szerepelt, illetve számos rendezvényen lépett fel. Az előadásbeharangozók ebben az időszakban főleg a *Székelység*, a *Székely Ellenzék*, illetve a *Székely Lapok* című újságokban jelentek meg. Ernő Ferenc a sajtóban inkább műkedvelő színészként, komikusként és szavalóként jelenik meg, mintsem könyvkötő mesterként. A *Székely Lapok* 1906. január 10-én megjelent számában egy rövid, pársoros cikkben írnak az egyik ilyen műkedvelői estről, ahol Krón Ernő Ferencet

⁶⁷ sz. n. (1937). Harc a 98 éves „Székely Naptár” kiadása körül. *Magyar Szó*, 11(268), 2.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ György, L. (Ed) (1929). Bibliográfia. *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 5(1–2), 178–180.

⁷⁰ György, L. (Ed) (1929). Bibliográfia. *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 5(3), 413.

⁷¹ sz. n. (1934). Krón Ernő sajtópöre. *Reggeli Ujság*, 4(118), 3.

⁷² sz. n. (1935). Államellenes propagandával vádolják Ambrózy Zoltánt és Krón Ernőt. *Reggeli Ujság*, 5(7), 3.

⁷³ Uo.

külön megnevezik: „Január hó 7-én tartotta a kath. legényegyesület saját helyiségében thea-estélyét, melyet gazdag műsor vezetett be és jókedvű táncz követett. A műsorból, noha minden szereplőt elismerés illet, különösen kiemeljük Krón Ernő monológját és Vilmán Imre kupléit.”⁷⁴ 1932-ben több helyi lap beszámolt Krón műkedvelői munkásságának harmincéves jubileumáról.⁷⁵ Ezt a szerepvállalást Erdély Romániához csatolása sem törte meg, könyvkötői tevékenységének ebben a korszakban történő értékeléséhez viszont további kutatásokra van szükség. Annyi bizonyos, hogy iparos körökben továbbra is elismert volt, mivel 1926-ban a Magyar Iparos Egylet egyik alelnökévé választották, az ülésről az *A Ma* nevű lap címlapon közölt hírt.⁷⁶ (Krón emellett az egylet vigalmi bizottságának is elnöke lett.)

Nagyobb törést jelentett a második világháborút követő időszak. Egyrészt egyetlen fia, Ernő István részt vett a harcokban, illetve a román hadseregbe való 1945-ös besorozást elkerülendő, Budapestre ment; másrészt nem jelenhetett meg többet a Székely Naptár. Emellett id. Krón Ernő aktívan részt vett ebben az időszakban a Magyar Nemzeti Szövetség marosvásárhelyi II. kerületi szervezetében, amelynek alelnökévé is megválasztották,⁷⁷ valamint a marosvásárhelyi Iparos Testület vezetőségében is tevékenykedett. Elmondható azonban, hogy a műhely gép- és betűkészlete elkerülte a kommunista hatalomátvétel után az államosítást⁷⁸, így lehetett folytatni a könyvkötői munkát. A betűkészletről látható felvétel a román közszolgálati televízió magyar nyelvű adásának Krón Ernő Istvánnal készített 2016-os interjújában.⁷⁹ A magánmegbízásokon túl a román állami szervek is igényt tartottak Krón munkájára, akinek fia 1952-ig besegített a munkában, majd 1976-tól újra részt vett a könyvkötésben. Krón Ernő Ferenc közel százéves korában, 1983-ban bekövetkezett haláláig aktív maradt, bár egy lábtörés miatt mozgásában jelentősen korlátozott volt. A család a *Vörös Zászló* című lapban közölte a gyászhirot, benne a következő szöveggel: „Szomorú szívvel tudatjuk, hogy a szeretett jó édesapa, nagyapa, dédapa, após és rokon, idős KRÓN ERNŐ könyvkötő-mester életének 93. évében türelemmel viselt hosszas szenvedés után február 4-én reggel 7 órakor csendesen megpihent.”⁸⁰

⁷⁴ sz. n. (1906). Egyesületi élet. *Székely Lapok*, 36(6), 2.

⁷⁵ Példa erre: sz. n. (1932). Krón Ernő 30 éves műkedvelői jubileuma. *Reggeli Ujság*, 2(220), 3.

⁷⁶ sz. n. (1926). Iparosok impozáns nagygyűlése. *A Ma*, 2(131), 1.

⁷⁷ sz. n. (1947). Új vezetőséget választott a marosvásárhelyi MNSz II. és III. kerülete. *Szabad Szó*, 4(262), 2.

⁷⁸ Antal, E. (1999). Az utolsó könyvkötő. *Népújság*, 51(218), 2.

⁷⁹ Román közszolgálati televízió magyar adása, 2016. április 5. Online link:

<https://www.youtube.com/watch?v=PKqMZjryHXU> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

⁸⁰ A gyászjelentés a *Vörös Zászló* 1983. február 5-én megjelent számában található meg, a 4. oldalon.

8. Az utolsó Krón: Ernő István

Krón Ernő Ferenc egyetlen fia (összesen hat gyermeke volt) 1924-ben született Marosvásárhelyen. A marosvásárhelyi katolikus gimnáziumban végzett, közben korán bekapcsolódott édesapja munkájába, nála kezdte kitanulni a mesterséget. Ebben az időszakban találkozott ő is az idős Bernády Györggyel, akinek az édesapja (Krón Ernő Ferenc) által elkészített könyveket vitte el.⁸¹ Segédlevelének megszerzése után, 1942-ben Budapestre ment tanulni, majd 1944-ben tette le a mestervizsgáját könyvkötészetből (1945-ben románul is le kellett tennie). Később besorozták, így harcolt a második világháborúban, a 19. számú székely hadosztályban szolgált telefonosként. Egy célja volt, hogy ne sérüljön meg és ne essen hadifogságba, ami sikerült neki.⁸² Az 1945-ös román behívót elkerülendő Budapestre ment. Innen később visszatért szülővárosába, ahol bekapcsolódott édesapja műhelyének munkájába, valamint a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet könyvkötője is volt. Ott dolgozott egészen 1952-ig, amikor eldöntötte, hogy bábszínész lesz. A Marosvásárhelyi Bábszínház bábszínésze volt 1976-os nyugdíjba vonulásáig, a könyvkötést hobbiként végezte. Bábszínészi időszakában sok külföldi vendégszereplésen vett részt, amivel utazás iránti vágyát is ki tudta elégíteni.⁸³ Szerepeiről a helyi sajtó rendszeresen beszámolt, túlnyomó többségben pozitív hangvétellel. Néhány szemléltető példa: a *Vörös Zászló* 1957. december 8-án megjelent számában Vásárhelyi László kritikus a következőt írta Krónról az *Aladdin és a csodalámpás* c. előadást követően: „[a] Nagyvezér (Krón Ernő) jól megformált alakja gyűlöletet keltett. Olyan gonosz és becsstelen, amilyennek a nép képzelte elnyomóit.”⁸⁴ (Itt érdemes figyelembe venni a megjelenés évét, hogy a második mondat hangulatát jobban megértsük.) Hasonlóan pozitív kritikát írt Metz Katalin a *Vörös Zászló* 1964. augusztus 28-án megjelent számában a *Magellán* című bábszínműben adott alakításáról: „[a] spanyol és portugál király (ADORJÁN SÁNDOR és KRÓN ERNŐ) mohó versengése, hiú uralkodói fölénye korhű figurákat vésett emlékezetünkbe. Egyértelműen szép jellemrajzot nyújtott KRAUSZ ENDRE a minden hájjal megkent sevillai konzul szerepében. A szöveggönyv hibájából sajnos — és ennek ellenére sikeresen — sematikus figurákat kellett meglevelelniök az áruló kapitányok alakítóinak (KRÓN ERNŐ, ZSOLNAI ZOLTÁN,

⁸¹ Erdélyi Történetek. Erdélyi Magyar Televízió, 2017. február 7. Online link:

<https://www.youtube.com/watch?v=gNRNYcUaqBg> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

⁸² Egyszer. *Vészi TV*, 2017. január 18. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=TFIZU35L3S8> [elérés dátuma: 2023. március 16.]

⁸³ Antal, E. (1999). Az utolsó könyvkötő. *Népújság*, 51(218), 2.

⁸⁴ Vásárhelyi, L. (1957). Aladdin és a csodalámpás. *Vörös Zászló*, 6(289), 4.

KRAUSZ ENDRE). És végül, »versenyen kívül« szép teljesítménynek könyvelhetjük el a keretjáték két színész-antipólusának talpraesett, összehangolt játékát.”⁸⁵ Részben negatív kritika is született Krón Ernő István bábszínészi alakításáról, méghozzá szintén a *Vörös Zászló* kulturális rovatában, 1956. január 19-én, Lohinszky Loránd kritikustól: „Krón Ernő impozáns Kék Szakállá sikerültebb alakítás, mint bíborosa. Az óriásként ható felnőtt ember aránya a bábukhoz, kedvessége, kóklersége szinte megható volt. Ha a bíborosban nem félt volna a karikírozástól, az is jobban sikerült volna.”⁸⁶ Nyugdíjba vonulása után a legifjabb Krón a műhelyben dolgozott, fokozatosan vette át apja megbízásait.

Munkájára jellemző volt, hogy ugyanazokat az eszközöket, anyagokat és gépeket használta, mint apja és részben nagyapja. A hivatali kötések mellett egyre inkább könyvek újrakötésével és restaurálásával is foglalkozott. Leggyakoribb munkái közé tartozott különböző Bibliák, szakács- és mesekönyvek bekötése.⁸⁷ A *Népújság* egy vele között 1999-es interjújában így jellemezte hivatását: „[v]alóban kézműves vagyok, ám úgy gondolom, hogy szellemi műveltségre is szükség van, mert a műnek, műfajnak megfelelően kell megadni a könyv formáját, borítóját, díszítését.”⁸⁸ Munkájának egyediségéhez tartozott, hogy a könyvgerinc enyvezéséhez szükséges ragasztót is maga készítette, ami egy vízből és lisztből készült csiriz (kleister) volt,⁸⁹ valamint az elkoszolódott könyvélek megfestése (magyar könyvek esetén piros, román könyvek esetén sárga színnel).⁹⁰ Az egyik portréinterjúban Krón Ernő István elmondja, hogy például a szakács- és mesekönyveket világos színekkel köti be.⁹¹ A helyi ügyfelek mellett Elena Ceaușescu számára is be kellett kötnie könyvet egy megbízás következtében.⁹² 2001-ben így jellemezték Krón Ernő István dolgosságát:

„Beszélgetésünk alatt többen is benyitottak a műhelybe javítást, kötést igénylő könyvekkel. Van, amelyik megrongálódott borítója miatt szorul restaurálásra, a másik a fűtés gyatra minősége miatt hullt szét lapjaira, megint másnak a gazdája valamilyen oknál fogva díszes borítót szeretne kedvenc könyvére. Harmadik Kron Ernő egyetlen hozzá fordulót sem

⁸⁵ Metz, K. (1964). Bábokkal a Föld körül. *Vörös Zászló*, 16(203), 2

⁸⁶ Lohinszky, L. (1956). Csizmás kandúr – A marosvásárhelyi Állami Magyar Bábszínház előadása. *Vörös Zászló*, 5(15), 2.

⁸⁷ Kárpát Expressz. MTVA, 2019. január 27. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=Yz85SBPZ3D4> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

⁸⁸ Antal, E. (1999). Az utolsó könyvkötő. *Népújság*, 51(218), 2.

⁸⁹ Erdélyi Történetek. *Erdélyi Magyar Televízió*, 2017. február 7. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=gNRNYcUaqBg> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

⁹⁰ Egyszer. *Vészi TV*, 2017. január 18. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=TFIZU35L3S8> [elérés dátuma: 2023. március 16.]

⁹¹ Egyszer. *Vészi TV*, 2017. január 18. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=TFIZU35L3S8> [elérés dátuma: 2023. március 16.]

⁹² Mezey, S. (2019), Elismerés a kiválóaknak. *e-nepujsag.ro*. <https://e-nepujsag.ro/articles/elismeres-a-kivaloaknak> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

utasít vissza, bár olykor maga sem tudja, hol áll a feje a sok munkától.”⁹³ Továbbá utalást tesz rá, hogy láthatóan nem a pénz mozgatja munkája elvégzésére. 2014-ből származik a következő leírás Krón Ernő Istvánról: „Vásárhely legidősebb bonvivánját látta vendégül Markó Enikő a *Belvárosi szerdák* februári rendezvényén. A 90. évét töltő Krón Ernő nyugalmazott bábszínész, aktív díszkönyvkötő mester ma is abban a Sáros utcai lakásban él és dolgozik, ahol született, s ahol édesapja és nagyapja mesterségét folytatja percnyi pontossággal betartott napirend szerint.”⁹⁴ Ez a két cikkidézet jól leírja Krón Ernő István városi elismertségét és népszerűségét. Ugyanebben a cikkben szó van az idős korában is tartott szigorú napirendjéről és a szabadidő hiányáról, tehát nyugdíjas léte ellenére is vitte tovább a műhelyt és dolgozott, ami láthatóan nem kerülte el Marosvásárhely kultúrával és a város ügyeivel foglalkozó közönségének figyelmét.

Mivel gyermeke nem született, elkezdett tanítványokkal is foglalkozni, hogy fennmaradjon a család évszázadok során felhalmozódott tudása, például a marosszentgyörgyi karmelita kolostor könyvkötő műhelyének apácáit is Krón tanította.⁹⁵ Oktatta ezen felül még a Bethlen Alapítvány által létrehozott könyvkötő műhely mesterét és segítőit, valamint a Teleki Téka restaurátorait is.⁹⁶ Foglalkozott mozgáskorlátozottakkal is, akiknek könyvkötő tanfolyamokat szervezett.⁹⁷ Ezzel folytatta édesapja oktatási tevékenységét, csak nem iskolai körülmények között a református kollégiumban, hanem külön foglalkozásokkal.

Elismertségét és népszerűségét bizonyítja, hogy 1983-ban megnyerte a *Megéneklünk, Románia* nevű fesztivál országos szakaszának első különdíját „a könyvkötészet terén elért kimagasló érdemeiért”.⁹⁸ Élete vége felé több dokumentum- és portréfilm készült róla: ilyen 1984-ben Csáky Zoltán portréfilmje a román televízió magyar adása számára, 2016 és 2019 között pedig az Erdélyi Magyar Televízió,⁹⁹ az MTVA¹⁰⁰ és a román közszolgálati televízió magyar adása¹⁰¹ is felkereste Krónt. Utóbbiban hosszasan beszélt munkamódszeréről, többek között arról is, milyen technikákat használ, amiket édesapja nem (pl. az aranyozás

⁹³ Szentgyörgyi, L. (2001). A vásárhelyi könyvkötő dinasztia. *Erdélyi Napló*, 11(13), 8.

⁹⁴ Bodolai, Gy. (2014). Titok a génekben. *Népújság*, 66(55), 4.

⁹⁵ Antal, E. (2018). Száz éve ugyanolyan: könyvkötő műhely a Sáros utcában. *Liget.ro*. <https://liget.ro/eletmod/a-szazad-elo-tanuja> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

⁹⁶ Lázok, K. (2021). Krón Ernő (1924–2021). *e-nepujsag.ro*. <https://www.e-nepujsag.ro/articles/kron-erno-1924-2021> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

⁹⁷ Simon, V. (1997). Könyvkötési tanfolyam mozgássérülteknek. *Népújság*, 49(217), 5.

⁹⁸ Marosi, I. (1984). Egy régi mesterség dicsérete. *A Hét*, 15(40), 4.

⁹⁹ Erdélyi Történetek. *Erdélyi Magyar Televízió*, 2017. február 7. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=gNRNYcUaqBg> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

¹⁰⁰ Kárpát Expressz. *MTVA*, 2019. január 27. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=Yz85SBPZ3D4> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

¹⁰¹ *Román közszolgálati televízió magyar adása*, 2016. április 5. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=PKqMZjryHXU> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

tekintetében). 2019-ben a könyv szenátora díjjal is jutalmazták.¹⁰² Antal Erika számos cikkben foglalkozott Krón Ernő István életével. Az utolsó Krón kilencvenhat évesen halt meg 2021. augusztus 1-jén, kevesebb, mint három héttel kilencvenhetedik születésnapja előtt. A halálhírt a Facebook-oldalán hozta nyilvánosságra a Teleki Téka, amelynek a legifjabb Krón Ernő sokat dolgozott. A *Népújság* online verziójában megjelent nekrológban Lázok Klára, a Teleki Téka főkönyvtárosa búcsúzott Króntól, amelyben jelezte, hogy eleget téve Krón kérésének, a Teleki Téka Alapítvány keresett tanítványokat Krónnak, hogy fennmaradjon a tudása. Lázok írásában utalást tesz arra, hogy „igyekeznek ennek a hagyatkozásnak eleget tenni”.¹⁰³

9. Eddigi kutatások a Krón könyvkötő műhelyről

Ahogy a dolgozat elején említettem, viszonylag kevés olyan forrás van a marosvásárhelyi Krón könyvkötő műhely munkásságáról, amely átfogóan tárgyalja a történetüket. 1997-ben ugyan megjelent Debrecenben egy munka a Krónokról Varga Gábortól,¹⁰⁴ de az bibliofil kiadású (Vargáé a tipográfia és a kötés is, de terjedelme mindössze huszonnyolc oldal, illusztrációkkal együtt), így csak száz példányban jelent meg, tehát igen nehezen hozzáférhető. (A marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtárban elérhető, de látogatásom idején nem sikerült hozzáférnem, viszont megvan az Országos Széchényi Könyvtárnak is). Így tehát nincs könnyen elérhető hosszabb anyag.

Összefoglaló, illetve inkább ismeretterjesztő jellegű rövid cikkeket jelentetett meg Krónról 1975-ben és 1984-ben Marosi Ildikó az *A Hét* című lapban. 1983-ban pedig Ráduly János közölt interjút Péter Istvánnal, aki a kalendáriumok kapcsán tett látogatást a már nagyon idős Krón Ernő Ferencnél és írta le találkozásait vele a *Falvak Dolgozó Népe* című lapban.¹⁰⁵ István Lajos a vele folytatott levelezését a marosvásárhelyi *Népújság* című lapban közölte az 1997. szeptember 5-én megjelent számban.¹⁰⁶

¹⁰² Antal, E. (2019). Kilencvenöt éves marosvásárhelyi könyvkötő munkásságát ismerték el. *Szekelyhon.ro*. <https://szekelyhon.ro/aktualis/kilencvenot-eves-marosvasarhelyi-konyvkoto-munkassagat-ismertek-el> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

¹⁰³ Lázok, K. (2021). Krón Ernő (1924–2021). *e-nepujas.ro*. <https://www.e-nepujas.ro/articles/kron-erno-1924-2021> [elérés dátuma: 2023. március 15.]

¹⁰⁴ A könyv adatai: Varga, G. (1997). *Adatok egy vásárhelyi könyvkötő dinasztia történetéből*. Debreceni Bibliofil Műhely.

¹⁰⁵ Ráduly, J. (1983), Péter István szenvedélye. *Falvak Dolgozó Népe*, 39(6), 5.

¹⁰⁶ István, L. (1997). 155 éve jelent meg a Székely Naptár. *Népújság*, 49(172), 2–6.

Krón Ernő István könyvkötői tevékenységéről hosszabban az *Új Élet* című erdélyi folyóirat közölt cikket 1987-ben, ebben rövid leírást kapunk a műhely gépeiről is: „az öreg műhelyben nosztalgiát sugárzó hangulat: már a fényesre koptatott faeszközök, prések, gépek, a felhasznált anyagok milyensége, a munkafázisok megnevezése is lírai kalandozásra készíti a képzeletet.” A cikk idézi az egyik régi cégtábla feliratát: „Krón Ernő könyvkötő, doboz és díszmunka készítő, Marosvásárhelyt. Művészi könyvkötések. Bor. plüsh. Atlasz dobozok. Képkerekek, íróaljzatok. Állványok, számtalan kivitelben. Alapítva 1880.”¹⁰⁷

2001-ben a már említett Szentgyörgyi László írt cikket az *Erdélyi Napló* számára, elsősorban Krón Ernő Ferencre és Ernő Istvánra kihegyezve, de közöl házassági képet Krón Ernő Tituszról is. Az illusztrációk között szerepelt egy prést ábrázoló is.¹⁰⁸ 2002-ben, szintén az *Erdélyi Napló* hasábjain jelent meg Balázs Ildikó összefoglaló cikke a családról.¹⁰⁹ A román közszolgálati televízió magyar nyelvű adásának Krón Ernő Istvánnal készített interjújában látszik egy cégtábla felirata, ami három részből áll, az első:

„Krón Ernő könyvkötő, doboz- és díszmű készítő. Állami, megyei hivatalok, iskolák és pénzintézetek szerződéses szállítója. Marosvásárhelyt, Sáros utca 7.” (Ahogy korábban jeleztem, az utcát időközben átszámozták, később a 8-as szám volt a műhely címe.)

A második rész így szól: „Könyvbekötések, egyszerű vagy művészi kivitelben, dobozok mindenféle célra, díszmunkák és alkalmi meglepetések, képkerekek, passepartoutok kasírozó munkák minden kivitelben készíttetnek. Vidéki könyvtárak részére olcsó erős kötések. Alapítva 1880-ban.”

A harmadik rész pedig így szól: „Kiadja a Székely Naptárt gazdag szépirodalmi és szórakoztató tartalommal, gazdasági útmutató és hasznos tudnivalókkal, az országos vásárok havonkénti és betűrendben pontos jegyzékével! Kapható mindenütt!”¹¹⁰

10. A műhely sorsa Krón Ernő István halála után

Krón Ernő Istvánt a marosvásárhelyi katolikus templomban temették el. Internetes kutatás során nem sikerült feltárni, hogy mi lett a műhely pontos sorsa, így 2023. március 14. és 19. között Marosvásárhelyre utaztam. Előzetesen felvettem a kapcsolatot Lázok Klárával,

¹⁰⁷ E. L. (1987). A könyvkötő. *Új Élet*, 29(11), 10.

¹⁰⁸ Szentgyörgyi, L. (2001). A vásárhelyi könyvkötő dinasztia. *Erdélyi Napló*, 11(13), 8.

¹⁰⁹ Balázs, I. (2002). Rendhagyó tudósítás egy könyvkötő-dinasztiáról. *Erdélyi Napló*, 12(28), 12.

¹¹⁰ Román közszolgálati televízió magyar adása, 2016. április 5. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=PKqMZjryHXU> [elérés dátuma: 2023. április 5.]

valamint a marosvásárhelyi kulturális és a romániai magyar közélet egyik fontos személyiségeivel, Markó Bélával. Mindkettőjük segítségét ezúton is köszönöm.

Lázok Klárától tudtam meg, hogy mivel Krón Ernő István testvérének több gyereke született, így összesen hat örököshöz¹¹¹ került a Sáros utcai épület (lásd 1. ábra) és a műhely is. Ő tájékoztatott arról is, hogy az egyik örökös, Korpos Kamilla tovább viszi a műhelyt, viszont az nem maradt Marosvásárhelyen.¹¹² A kapcsolatfelvétel több, kétoldalú próbálkozás után, telefonon keresztül sikerült, később e-mailes és azonnali üzenetküldő szolgáltatáson keresztül folyt tovább a kommunikáció. Korpos Kamilla elmesélte, hogy szeretne volna Marosvásárhelyen tartani a műhelyt, de a városban nem volt megfelelő hely hozzá olyan módon, hogy döntő beleszólása legyen abban, hogy mi történik vele. Ez azt jelentette, hogy eladni nem kívánja, illetve az eszközök tárolása, valamint a felhasználás tekintetében is szeretne volna a családi befolyást megtartani. A műhelynek az örökségből rájuk eső részét megvette az örökösztársaktól, de a Sáros utcai ház megmaradt része eladó volt még évekig, végül 2024-ben találtak vevőre.¹¹³ A műhelynek előbb sikerült Székelyföld más területén helyet találni, ahol a gépek és egyéb eszközök továbbra is működtek, mivel Korpos Kamilla eldöntötte, hogy folytatni kívánja a családi hagyományt, emiatt pedig elkezdett könyvkötészetet tanulni, többek között Budapesten és Békéscsabán. Egyik tanítómestere Bíró Bertold volt, aki Krón Ernő Istvánnál tanulta meg a mesterséget.¹¹⁴ Korpos Kamilla első feladatai a Krón Ernő István halálakor befejezetlen munkák elvégzése volt. (Ez több esetben a megbízó felkutatását is jelentette, bár a megrendelőlapok fennmaradtak.) Ezt követően esetleges új megrendelések elvégzésére is sor kerül, egyelőre még korlátozott időben, mivel Korpos Kamilla zenepedagógusként és karvezetőként dolgozik továbbra is a Marosvásárhelyi Művészeti Líceumban. A tőle kapott, a műhely gépeit és szerszámainak ábrázoló fényképek is láthatóak a mellékletben (2–4. ábra). Korpos Kamilla emellett szeretne volna új erővel reklámozni a műhelyt, amely múzeumként és könyvkötő műhelyként is működött volna, végül 2024-ben úgy döntött, hogy visszaköltözteti a műhelyt Marosvásárhelyre, de a Sáros utcai ház eladása után már más helyszínt keres.¹¹⁵

¹¹¹ Lázok Klára és Korpos Kamilla szíves közlése

¹¹² Lázok Klárával e-mailes levelezés és hangfelvételes interjú is készült, amelynek felhasználásához hozzájárult, amit ezúton is köszönök.

¹¹³ Az információ forrása Korpos Kamillával folytatott elektronikus levelezés (2024. december 10.)

¹¹⁴ Vágyvölgyi, N. (2022). Több mint húsz népi kézműves mesterséget ismerhettek meg a jelentkezők Békéscsabán. *beol.hu*. <https://www.beol.hu/helyi-kultura/2022/07/tobb-mint-husz-nepi-kezmuves-mesterseget-ismerhettek-meg-a-jelentkezo-k-a-bekescsabán-galeriaval> [elérés dátuma: 2023. április 2.]

¹¹⁵ Az információ forrása Korpos Kamillával folytatott elektronikus levelezés (2024. december 10.)

Lázok Klárával 2023. március 15-én találkoztam a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár épületében, ahol egy interjú keretében válaszolt kérdéseimre. Az örökléssel kapcsolatos részletes információkon kívül tájékoztatott a Krón Ernő Istvánnal való ismeretségéről, illetve a korábban már ismertetett együttműködési formákról. Jelezte, hogy örült volna, hogy ha a könyvtár valamilyen formában fenn tudja tartani a műhelyt, de ez több okból nem sikerült. Korpos Kamillával a viszonyt jónak írta le, a kommunikáció kettőjük között élő, így remélhető, hogy a jövőben közös programokkal is bővíthet az együttműködés.

Markó Bélával 2023. március 17-én találkoztam a Kós Károly Alapítvány székházában, Marosvásárhelyen. Az ő elmondása alapján a Krón család régóta köztiszteletnek örvendett, ez főleg Krón Ernő Ferencre volt igaz, aki a város társadalmi és közéletében is aktív szereplő volt, míg fiát inkább bábszínészi múltja tette ismertté, de a könyvkötői munkássága is fontossá volt. Krón Ernő Istvánnal csak ritkán találkozott, de az *Igaz Szó* című folyóirat (amelynek Markó Béla sokáig szerkesztője volt) évfolyamainak bekötötését vele végeztették. Ebből több kötet része saját könyvtárának, amelyekről képeket is küldött felhasználásra (5. ábra). Ezt ezúton is köszönöm.

11. További esetleges kutatások iránya

Ahogy azt már többször is jeleztem a dolgozatban, nagyon sok kérdés nyitott még a Krón könyvkötő műhely pontos történetét illetően, ami további kutatásokat igényel. Ezek különböző irányokba indulhatnak el, és főleg a korai időszakra vonatkozhatnak, bár természetesen a műhely történetének utolsó hatvan-hetven évével is érdemes foglalkozni. Ami a korai, 1880-tól az első világháború végéig tartó időszakot jelenti, felmerül a levéltári kutatások lehetősége, mivel további említések lehetnek a korabeli sajtóban, illetve az első két Krón jogi ügyeinek vizsgálata is felderíthet eddig nem ismert tényeket.

Krón Ernő Titusz esetében a betegaktákon túl (amennyiben megvannak valamelyik levéltárban) a bártfai felmenők kutatása is egy lehetséges irány, felderítendő azokat a körülményeket, amelyek a Marosvásárhelyre való átköltözését indokolták. Krón Ernő Ferenc esetében érdekes hely- és ipartörténeti kérdés lehet, hogy a két világháború idején hogyan tudta fenntartani a műhelyt, illetve a város mindennapi életére ható események (menekültek az első világháborúban, katonai jelenlét, a háborús vereségek híre stb.) miként befolyásolták közéleti szerepét.

Szintén izgalmas résztéma lehet Krón Ernő Ferenc és Krón Ernő István esetében is a román ügyfélkörhöz, állami szervekhez stb. való viszony. Az ismert, hogy román magánszemélyek és helyi állami szervek ügyfeleik voltak, de Ernő Ferencnek volt politikai jellegű jogi problémája a román hatóságokkal, illetve Ernő István esetében főleg a nacionálkommunista időszak alatti élete érdekes elemekkel bővítheti a román-magyar viszony korabeli leírását. Talán levéltárakban itt is lehet válaszokat találni, Ernő István esetében remélhetőleg oral history-típusú interjúkra is lesz lehetőség további egykori ügyfeleivel, esetleg a város más jelentős személyiségeivel, akik ismerték személyesen is.

A műhely közvetlen történetének további kutatása látogatást igényel majd a Kászonjakabfalváról Marosvásárhelyre visszaköltöztetendő műhelybe, ahol megmaradt megrendelőlapok is kerültek a műhely átköltöztetésekor, illetve a megmaradt gépek is megtalálhatóak. Kérdés lehet, hogy az állami ügyfelek esetében levéltárakban vagy más intézményekben találhatóak-e megmaradt számlák vagy más jelek arra, hogy a Krón könyvkötő műhelyben kötöttek be vagy javítottak könyveket. Ismert, hogy a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár gyűjteményében találhatóak könyvek, amelyeket a Krónok kötöttek be vagy javítottak ki, Lázok Klára főkönyvtáros tájékoztatása szerint mesterjegy is található némelyben. Egy vonatkozó bibliográfia elkészítése jól szemléltetné a történelmi műhely szerepét Marosvásárhely művelődéstörténetében.

Röviden: sok teendő van, míg a műhely története és jelentősége teljesen ismertnek mondható. Egyes elemei valószínűleg soha nem fognak teljesen ismertté válni részben a lezárt életutak, részben pedig a már nem fellelhető információk miatt. Ettől függetlenül szükséges a műhely további kutatása, mert ezen a város-, ipar- és művelődéstörténeti kuriózumon keresztül közelebb juthatunk a romániai magyarság egy szeletének jobb megismeréséhez.

12. Összefoglaló

Ahogy a fentiekben látható, a Krón-család története 2021-ben, több mint száznegyven év után ért véget Marosvásárhelyen, viszont érezhető nyomot hagytak a város történetében, kultúrájában és emlékezetében. Már Krón Ernő Tituszról is sokat cikkezett a helyi sajtó, fia még erősebben jelen volt társadalmi szerepvállalása és a Székely Kalendárium okán. Személyük, műhelyük, tevékenységük szoros kötelékben volt a várossal, a helyi lakossággal,

amely hűséges maradt hozzájuk, ahogy a Krónok is Marosvásárhelyhez. Különlegesség volt náluk, hogy a három generáció kisebb különbségekkel ugyanazokat az eszközöket és munkamódszereket használta, ami főleg a legifjabb Krón esetében számított kuriózumnak. Ennek a „Krónológiának” is az a célja, hogy dokumentáljon, illetve remélem, hogy talán sikerült kicsit közelebb hozni ezt a családot és mesterségüket az olvasóhoz. A kutatás során feltűnő volt, hogy főleg a korai időszakot tekintve időnként kavardás látszott Ernő Titusz és Ernő Ferenc között a különböző forrásokban, itt az évszámok segítettek. Az szemet szúrta, hogy utóneveik sorrendje is cserélődik, valamint az, hogy Ernő Ferenc és Ernő István a későbbi forrásokban idősb és ifjabb Krón Ernőként is gyakran szerepelnek. A portréfilmek viszont nagy segítséget jelentenek a műhely kései időszakának rekonstruálásához. Ugyan sajnálatos módon nem sikerült a műhelyt az eredeti marosvásárhelyi helyszínén tartani, de az oldalági öröklésnek köszönhetően mégis egyben maradt, sőt, Korpos Kamilla tovább viszi az örökséget, fenntartva a könyvkötő műhelyt. A város emlékezetében szintúgy megmaradt a műhely, elég csak a Kultúrpalota Bernády-termére vagy a Teleki–Bolyai Könyvtárban található, a Krón család által bekötött dokumentumokra utalni. A műhely története egyben jó korszak is a 19. század második fele, illetve a 20. század Marosvásárhelyéről.

Az ilyen műhelyek és könyvkötők életének és munkásságának dokumentálása fontos feladat, mivel a magyar ipartörténet egy olyan fejezetét mutatják be, amelyik egyre ritkább lesz a növekvő automatizáció miatt. Holott általuk olyan szeletére derül fény az ipar- és művelődéstörténetnek, aminek Magyarországon is van hagyománya. Határon innen és túl, hiányosságnak gondolom általánosságban a magyar könyvkötéstörténet 19. és 20. századi szakaszának hiányos feldolgozottságát, bár hivatkozott monográfiájában Rozsondai Marianne a legfontosabb elemekről szerencsére ír. Remélem, hogy a jövőben ez csak bővülni fog, szerintem sokat nyerne vele az ipar- és művelődéstörténet. Már csak azért is, mert egyre kevesebb most is működő régi könyvkötő műhely van, ahol közvetlen információkhoz lehet jutni.

A Krón könyvkötő műhely történetének további kutatására van szükség, mert egy jelentős határon túli magyar város történelmi jelentőségű iparosműhelyéről van szó, amely központi jellege, illetve a könyvkötők társadalmi életben betöltött szerepe miatt része lett a város szövedékének, életének.

A dolgozathoz mesterséges intelligencia nem került felhasználásra.

13. Irodalomjegyzék, források

13.1. Könyvek, könyvfejezetek

- Funke, F. (2004). *Könyvismeret: Könyvtörténeti áttekintés*, Osiris.
- Hudi, J. (2009). *Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII-XIX. századi Veszprém megyében*. Gondolat – OSzK
- Pál-Antal, S. (2023). *Újabb szemelvények Erdély történetéből*. Mentor Kiadó.
- Rozsondai, M. (2019). *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó. http://real.mtak.hu/103023/1/magyar_konyvkotes.pdf. [Utolsó hozzáférés dátuma: 2023. április 8.]
- Sebestyén, M. (Ed) (2009). *Időtár 2., Marosvásárhely történeti kronológiája 1848–1918*. Mentor Könyvek Kiadó.
- Sebestyén, M. (Ed) (2011). *Időtár 3. Marosvásárhely történeti kronológiája 1919–1944*. Mentor Könyvek Kiadó.
- V. Ecsedy, J. (2021). *A könyvnyomtatás története Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1830.*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, 2021. http://real.mtak.hu/78412/1/001-202_K%C3%B6nyvnyomtat%C3%A1s%20MO-n_nyomda.pdf, http://real.mtak.hu/78412/2/203-386_K%C3%B6nyvnyomtat%C3%A1s%20MO-n_nyomda.pdf, http://real.mtak.hu/78412/3/387-568_K%C3%B6nyvnyomtat%C3%A1s%20MO-n_nyomda.pdf. Utolsó hozzáférés időpontja: 2023. április 8.]

13.2. Cikk, tanulmányok

- Krón, E. T. (1882). Hirdetés. *Maros-Vidék*, 12(17), 67.
- Gyöngyösi (1889). Iparkiállításunk. *Közérdek*, 1(10), 1.
- Szentgyörgyi, D. (1889). Sz. T. S. E. *Közérdek*, 1(17), 2.
- sz. n. (1900). Éhen halt. *Székely Lapok*, 30(48), 3.
- Krón, E. F. (1906). Hirdetés. *Szabadság*, 2(7), 4.
- sz. n. (1906). Egyesületi élet. *Székely Lapok*, 36(6), 2.
- Krón, E. F. (1910). Hirdetés. *Napló*, 1(1), 4.

- sz. n. (1910). Kik lettek esküdtek? *Székely Lapok*, 40(39), 3.
- sz. n. (1911). Mi ujság. *Székely Napló*, 41(145), 2.
- sz. n. (1926). Iparosok impozáns nagygyűlése. *A Ma*, 2(131), 1.
- György, L. (Ed) (1929). Bibliográfia. *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 5(1–2), 178–180.
- György, L. (Ed) (1929). Bibliográfia. *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 5(3), 413.
- sz. n. (1929). Bizakodó, igen meleg érdeklődés mellett nyílt meg a múzeumban az iparkarácsonyi vásár. *Székely Napló*, 59(146), 4.
- sz. n. (1932). Krón Ernő 30 éves műkedvelői jubileuma. *Reggeli Ujság*, 2(220), 3.
- sz. n. (1934). Krón Ernő sajtópöre. *Reggeli Ujság*, 4(118), 3.
- sz. n. (1935). Államellenes propagandával vádolják Ambrózy Zoltánt és Krón Ernőt. *Reggeli Ujság*, 5(7), 3.
- sz. n. (1937). Harc a 98 éves „Székely Naptár” kiadása körül. *Magyar Szó*, 11(268), 2.
- sz. n. (1947). Új vezetőséget választott a marosvásárhelyi MNSz II. és III. kerülete. *Szabad Szó*, 4(262), 2.
- Lohinszky, L. (1956). Csizmás kandúr – A marosvásárhelyi Állami Magyar Bábszínház előadása. *Vörös Zászló*, 5(15), 2.
- Vásárhelyi, L. (1957). Aladdin és a csodalámpás. *Vörös Zászló*, 6(289), 4.
- Metz, K. (1964). Bábokkal a Föld körül. *Vörös Zászló*, 16(203), 2.
- Marosi, I. (1975). II. Krón Ernő. *A Hét*, 6(35), 2.
- Ráduly, J. (1983), Péter István szenvedélye. *Falvak Dolgozó Népe*, 39(6), 5.
- Marosi, I. (1984). Egy régi mesterség dicsérete. *A Hét*, 15(40), 4.
- E. L. (1987). A könyvkötő. *Új Élet*, 29(11), 10.
- István, L. (1997). 155 éve jelent meg a Székely Naptár. *Népújság*, 49(172), 2–6.
- Simon, V. (1997). Könyvkötési tanfolyam mozgássérülteknek. *Népújság*, 49(217), 5.
- Antal, E. (1999). Az utolsó könyvkötő. *Népújság*, 51(218), 2.
- Szentgyörgyi, L. (2001). A vásárhelyi könyvkötő dinasztia. *Erdélyi Napló*, 11(13), 8.
- Balázs, I. (2002). Rendhagyó tudósítás egy könyvkötő-dinasztiáról. *Erdélyi Napló*, 12(28), 12.
- Bodolai, Gy. (2014). Titok a génekben. *Népújság*, 66(55), 4.
- Kis, K. B. (2018). Székelyföld dualizmus kori nyomdái (1867–1918). *Magyar Grafika*, 62(2), 64–67.

https://mgonline.hu/system/articles/2080/articles_2080_original.pdf

13.3. Online források

- Antal, E. (2018). Száz éve ugyanolyan: könyvkötő műhely a Sáros utcában. *Liget.ro*. <https://liget.ro/eletmod/a-szazad-elo-tanuja> [elérés dátuma: 2023. március 15.]
- Antal, E. (2019). Kilencvenöt éves marosvásárhelyi könyvkötő munkásságát ismerték el. *Szekelyhon.ro*. <https://szekelyhon.ro/aktualis/kilencvenot-eves-marosvasarhelyi-konyvkoto-munkassagat-ismertek-el> [elérés dátuma: 2023. március 20.]
- Antalfi, I. (2020). Beiktatták Soós Zoltán polgármestert és a tanácsosokat. *e-nepujsag.ro*. <https://e-nepujsag.ro/articles/beiktattak-soos-zoltan-polgarmestert> [elérés dátuma: 2023. április 5.]
- Lázok, K. (2021). Krón Ernő (1924–2021). *e-nepujsag.ro*. <https://www.e-nepujsag.ro/articles/kron-erno-1924-2021> [elérés dátuma: 2023. március 15.]
- Mezey, S. (2019), Elismerés a kiválóaknak. *e-nepujsag.ro*. <https://e-nepujsag.ro/articles/elismeres-a-kivaloaknak> [elérés dátuma: 2023. április 5.]
- Vágyvölgyi, N. (2022). Több mint húsz népi kézműves mesterséget ismerhettek meg a jelentkezők Békéscsabán. *beol.hu*. <https://www.beol.hu/helyi-kultura/2022/07/tobb-mint-husz-nepi-kezmuves-mesterseget-ismerhettek-meg-a-jelentkezők-a-bekescsaban-galeriaval> [elérés dátuma: 2023. április 2.]

13.4. Értesítők

- sn. n. (1896). Királyi táblai értesítő. *Székely Hírlap*, 1(90), 4.
- sz. n. (1896). Királyi táblai értesítő. *Székely Hírlap*, 1(92), 4.
- Maros-Torda Vármegye (1909). Közgyűlési jegyzőkönyv kivonata. *Maros-Torda Vármegyei Hivatalos Lap*, 10(2), 23.
- sz. n. (1983). Gyászjelentés. *Vörös Zászló*, 35(29), 4.

13.5. Televízióadások

- *Román közszolgálati televízió magyar adása*, 2016. április 5. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=PKqMZjryHXU> [elérés dátuma: 2023. április 5.]
- Egyszer. *Vészi TV*, 2017. január 18. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=TF1ZU35L3S8> [elérés dátuma: 2023. március 16.]

- Erdélyi Történetek. *Erdélyi Magyar Televízió*, 2017. február 7. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=gNRNYcUaqBg> [elérés dátuma: 2023 március 17.]
- Kárpát Expressz. *MTVA*, 2019. január 27. Online link: <https://www.youtube.com/watch?v=Yz85SBPZ3D4> felérés dátuma: 2023. március 30.]

13.6. Képek

- saját készítésű fotók
- Korpos Kamilla gyűjteménye
- Markó Béla gyűjteménye

14. Melléklet (képek)

1. ábra: A Sáros utcai épület, már a könyvkötő tábla nélkül (saját kép, készült 2023. március 15-én)

2. ábra: a Krón könyvkötő műhely szerszámai, most már Kászonjakabfalván (Forrás: Korpos Kamilla gyűjteménye)

3. ábra: a Krón könyvkötő műhely prése és szekrénye, Kászonjakabfalván (Forrás: Korpos Kamilla gyűjteménye)

4. ábra: a könyvkötéshez használt eszközök és tartók (Forrás: Korpos Kamilla gyűjteménye)

5. ábra: az Igaz Szó című folyóirat 1980 és 1983 között évfolyamainak Krón Ernő István által bekötött szerkesztőségi kötetei (Forrás: Márkó Béla gyűjteménye)